

■ ■ ■ SÍRVERSEK ■

■ ■ ■

■

1996-ban a négy bácskai református falu megtelepülésének 210. évfordulójára készülődve akadt a kezembe az a két megsárgult lapú, nyolcadív formátumú füzetecske, amelyre a pacsérei református egyház akkori helyettes lelkésze, Cuni József akadt a pacsérei templomtorony raktárrészében. Már a fedőlapok, pontosabban a fedőlapokon címként szereplő feliratok (*Sírversek*) kalligrafikus megrajzolásából is láttam, hogy szerzőjük, Csete K. (Károly) nem akármilyen szándékkal gyűjtötte, fűzte egybe alkotásait.

A két megsárgult lapú füzetecske két év, 1890 és 1891 sírverset-mését öleli fel. Az egyik, az 1890-ben íródott füzet 64 oldalon 31, a másik, az 1891-ben összeírt pedig 85 oldalon 28 sírverset tartalmaz. Ez utóbbinak, vagyis az 1891-ben született verseket tartalmazó füzetcskének a címlapjáról az is leolvasható, hogy a verseket „*összeírta és Szerk: Csete K. reform. tanító*”, aki carrarai márványból készült sírkövének aranybetűs felirata szerint „*volt PIROS községének 22 évig tanító kántora, élt 40 évet, meghalt 1901. april 20-án*”.²²

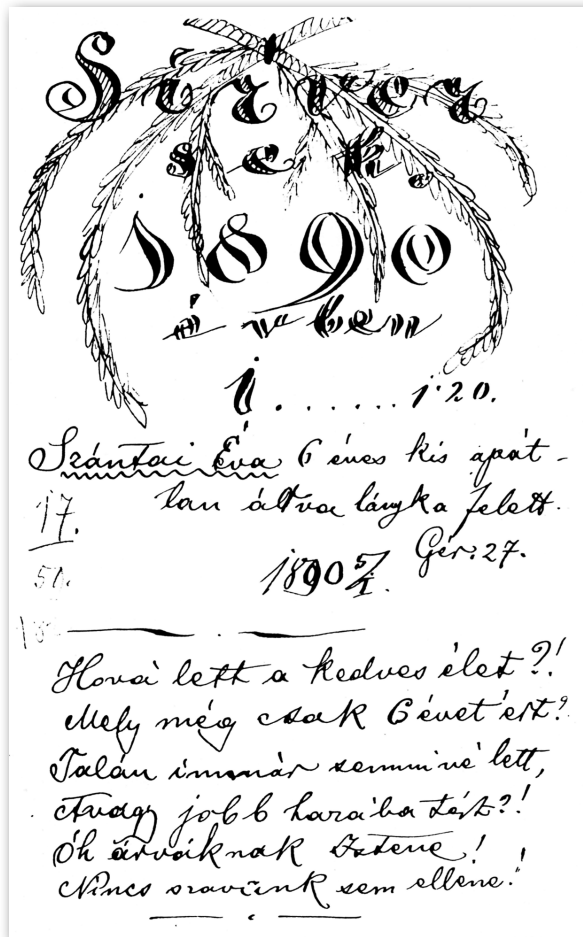
Sírversekkel, sírfeliratokkal már a régmúlt idők embere is megkísérelt bensőséges emléket állítani halottjának. Kezdetben, az ókori görögöknél, ezek a versek sokszor csak varázsigeként használt szavak, jelmondatok voltak, amelyeket a halál és a halott iránti tiszteletből a síremlék kövébe vésték. Innen ered egyébként a később önálló költői műfajjá lett *epigramma* (*rávésés, felirat*) elnevezés is. Nem kétséges, hogy az egyik, talán a leghíresebb ókori sírvers Szimonidész epigrammája, amelyet a Thermopülainál elesett spártai katonák emlékére írt. Az apóropé: Leónidasz spártai király Kr. e. 480 júliusában arra vállalkozott, hogy mindössze 300 spártai harccsal és mintegy 2000 szövetségessel a Thermopülai-szorosnál feltartóztatja Xerxész perzsa király sokszoros túlerővel támadó seregét. Bátorságukkal, és hosszú dárdáik előnyét kihasználva, két napig sikeresen ellenálltak a perzsa rohamoknak, de ekkor – Ephialtész árulása miatt – a perzsák a hátuk mögé kerültek. Ezzel a védők sorsa megpecsételődött. A szövetségesek közül sokan bátorságukat veszítve elmenekültek, de Leónidasz és csaknem 1000 harcostársa még ekkor sem volt hajlandó visszavonulni és a szoros védelmét feladni. Utolsó lehetőségükig küzdöttek, és a haza védelmében mind egy szálig elesetek. Hősi haláluk emlékét őrzi Szimonidész epigrammája Ponori Thewrewk Emil fordításában:

*Itt fekszünk, Vándor, vidd hírül a spártaiaknak,
Megcselekedtük, amit megkövetelt a haza.*

22 Sírköve ma a pacsérei reformátusok nyugati temetőjében található. Hogy a pirosi temetőben eltemetett pirosi kántortanítónak a sírköve hogyan és mikor került Pacsérra, nem tartozik szorosan a dolgozat tárgyához, de azért a kíváncsibb olvasóimnak elárulom: A kántortanító Csete K. unokaöccse, az ugyancsak pirosi születésű, de 1939 óta pacsérei református lelkészként (1960 óta pedig a jugoszláviai reformátusok püspökeként is) szolgáló Csete K. István hozatta át, amikor az 1970-es évek végén tudomására jutott, hogy a pirosi református temetőt, ahol a naganyja, özv. Csete Bálintné szül. Rácz Zsuzsánna és a bennünket most közelebről érdeklő nagybácsija, Csete Károly alussza örök álmát, felszántják.

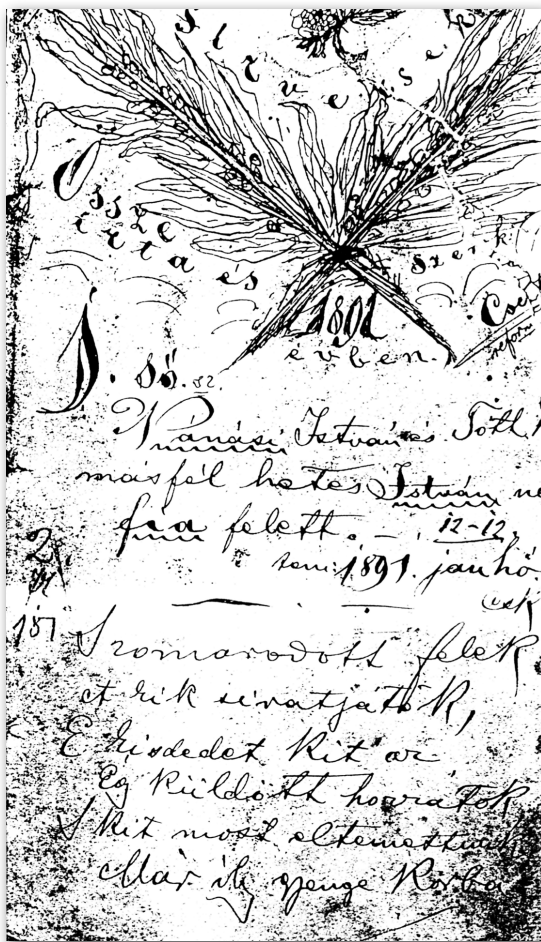

De nemcsak az ókor és a középkor emberének állt szándékában verssel megemlékezni halottjáról, megtette ezt az újkor, és megteszi ezt a jelenkor embere is. Ma sem szokatlan, hogy az elhunyt neves közéleti személyről a kortársak méltó hangvételű verssel emlékeznek meg. Íródhatnak (mint ahogyan a múltban is íródhattak) ezek a megemlékezések akár megrendelésre is, de születhetnek, születhettek alkalmi költemények, sírversek személyes indítatásból is. Topolyai vonatkozásban egy megrendelésre írt sírversről beszélhetünk. A sírvers írója nem kisebb személyisége irodalmunknak, mint Vörösmarty Mihály. Az elhalálozott pedig, akinek az emlékére a vers készült,

báró Kray Pál, Topolya földesurának 16 évesen szerencsétlenül²³ járt fia, dédunokája annak a tábornak Kray Pálnak, aki a franciák elleni háborúban szerzett hadi érdemeiért 1800-ban megvásárolhatta a topolyai kamarabirtokot és ráadásul még a *topolyai* nemesi előnevet is megkapta uralkodójától, I. Ferenc osztrák, magyar és cseh királytól az addig már meglévő bárói rangjához és *krajovai* predikátumához. A felkérésre Vörösmarty három változatban próbálta a szülők érzéseit megfogalmazni. Ezek kötetbe gyűjtött versei közt az alábbi címen olvashatók:

23 Egy pesti lóversenyen oly szerencsétlenül bukott a lovával, hogy a balesetbe belehalt.

B. K... P... SÍRKÖVÉRE
(Mehalt 16-ik évében.)

1.

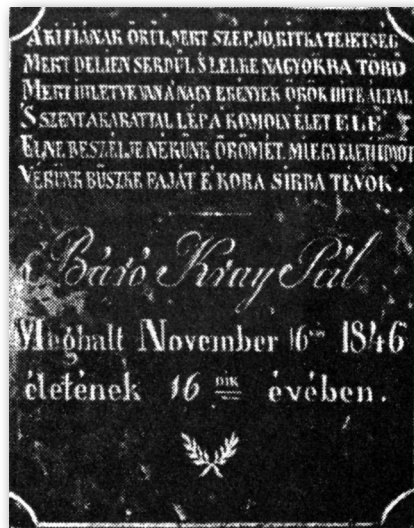
A ki fiának örül, mert szép, jó, ritka tehetség,
Mert delien serdül s lelke nagyokra törő,
Mert ihletve van a nagy erények örök hite által
S szent akarattal lép a komoly élet elé:
El ne beszélje nekünk örömét. Mi egy életi üdvöt,
Vérünk büszke fáját e kora sírba tevők.

2.

Végivadék vagyok én, a hős Kray Pál unokája,
Drága szülőimnek gyásza, keserve korán.
Éltem volna, erős szándék lángol vala bennem,
Lenni dicsőségek a haza jobbjai közt.

3.

E követ a végső ivadéknak egy ősi családból
Adjuk gyermeknek fájdalom-érte szülők.
E kő mind végig nehezen fog nyomni szivünkön,
E követ onnan csak egy teszi félre – halál.

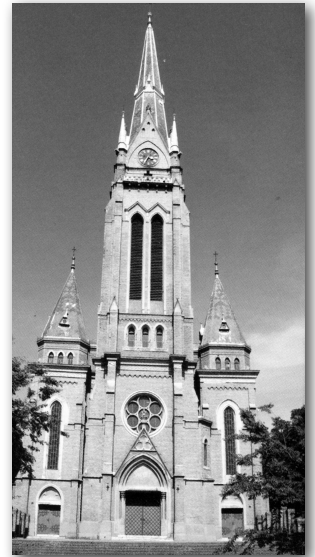

A három változat közül a család az 1. változatot vésette márványba, és állíttatta az egykori topolyai templom falába. Azt a templomot azonban 1904-ben lebontották és helyette 1904 és 1906 között egy jóval nagyobb, masszívabb és impozánsabb templomot emeltek, a ma is látható és megcsodálható neogótikus építményt. Természetes, hogy a sírfeliratot tartalmazó márványtábla az új templomban is méltó helyre került. A főoltártól balra, a sekrestye kijáratánál látható és olvasható.

Itt olvasható az uradalomalapító táborszernagy krajovai és topolyai báró Kray Pál ezüstszelencében őrzött szívét takaró márványtábla latin nyelvű felirata is, melynek magyar fordítása a következő: „A nagy hősnék, Kray Pál bárónak szíve, amely hazájához és fejedelméhez mindig hű volt. Annyi sok hányattatás után, itt övéi között végre megnyugodott 1804. január 18-án.”²⁴

Visszakanyarodva azonban a Pacséron föllett és pirosiakról, pirosiaknak szóló sírversekhez, el kell, hogy mondjam: az önálló műfajként kialakult epigramma eredetileg kétsoros, egy hexameterből és egy pentameterből álló disztichon volt. És csak a későbbiek során alakult, változott minden felírt alkalmas rövidebb költeménnyé, majd még később olyan alkalmi verssé, amelyet az elhalálozott emlékére írtak/írnak, és amellyel kifejezték/kifejezik fájdalmukat a megboldogult elvesztése miatt, megbékélésüket a halállal és hitüket a feltámadásban. Az ily szándékkal íródott versek már nem is epigrammák, hanem siratók, hisz legtöbbször már – csak terjedelmüknél fogva is – nem kerültek/kerülhettek a sírjelekre, csak felolvasták, esetleg nyomtatásban adták közre őket. Hogy Csete Károly pirosi református kántortanító alkotásait az egyszeri, alkalmi felolvasás mellett mily szándékkal tette el, fűzte egybe és őrizte meg, nem tudjuk, de nekünk, 100 év távlatából újra olvasó utódoknak lehetőséget adott arra, hogy megállapítsuk: szerzőjük az olykor-olykor kétségtelenül jelenlevő morális szentenciák mellett elsősorban a feloldást, a vigaszt, az emberi együttérzés kifejezését próbálta szolgálni. És ez nem is meglepő, ha tudjuk, hogy a református kántortanítók a múlt század folyamán többnyire teológiát, azaz lelkészsképző főiskolát végzett papjelöltek voltak, akik a lelkészi szolgálat megkezdése előtt rendszerint három évig egyházi iskolákban tanítottak, tanítóskodtak. Mint papjelöltek teológiai tanulmányaik során tanulták, hogy a jó halotti beszéd „nem arra való, hogy megsirattassa a most is síró feleket”, hanem arra, hogy „csendesítse és vigasztalja a megholthoz tartozókat” és a végtisztességre összesereglett gyászoló gyülekezetet. Tóth Ferenc, a pápai református kollégium teológiaprofesszora már 1802-ben *Homilétikájában*

24 Sarlós Boldogasszony római katolikus templom. Topolya, 1994, 17.

(Hitszónoklattan) arra buzdított, hogy „a búcsúztatóban a névvel és sorban kinevezései az árváknak, atyafiaknak ’s a t. hagyódjanak el”. A hívek azonban másként vélekedtek. Jól mutatja ezt, hogy Hajdú Zsigmond pacséri református kántortanítónak még 1890-ben is azt kellett kezdeményeznie a pacséri presbitérium előtt, hogy a verses halotti „búcsúztatókat szüntessék be, mivel ezek tele vannak képtelen és ízléstelen hasonlatokkal és kifejezésekkel; a halottakat megszólaltatva mondanak köszöneteket és áldásokat, amelyek csupán a szívek megbúsítására és könnyek fakasztására jók”.²⁵

A gyászolókat azonban nehéz volt „átnevelni”. De hogy át lehetett, azt a most előkerült versek mellett az is bizonyítja, hogy a reformátusoknál kántor szerkesztette halotti búcsúztatóra már a legidősebbek sem emlékeznek. Végleges elmaradásuk dátuma az I. világháború tájékára tehető. Erre engednek következtetni a kántortanítói díjlevelek adatai is. Amíg ugyanis a XIX. századi és a XX. század eleji díjlevelek tételesen felsorolják, pl.

- ◆ egy 1824. évi, hogy „ének szós halottól 4 garas, prédikázióstól 8 garas, búcsúztatótól 30 garas”²⁶,
- ◆ egy 1870. évi, hogy „énekszós temetésért 20 krajcár, prédikációsért 40 kr., búcsúztatóért 2 oszt. forint”²⁷,
- ◆ egy 1908. évi hogy „énekszós halottól 84 fillér, prédikációsért 1 korona 68 fillér, búcsúztatóért 2 korona 50 fillér”²⁸,

25 A pacséri református egyház presbitériumi jegyzőkönyvei.

26 A pacséri református egyház lelkesi hivatalának régi levéltára. Belső hivatalnokok fizetése. A pacséri ref. egyház fiúiskola-tanítójának évi fizetése.

27 Uo.

28 A moravicai református egyház lelkesi hivatalának levéltára.

29 A pacséri református egyház lelkesi hivatalának régi levéltára.

30 Uo.

addig az első világháború utániak már csak azt tartalmazzák pl.

- ◆ egy 1923. évi, hogy „temetési stóla 5 dinár, vagyontalannál semmi”²⁹,
- ◆ egy 1939. évi pedig a javadalmak 4. tételeként: „Temetési stóla megváltása címén évi 600 dinár negyedévenként előre fizetve”, illetve a kötelességek felsorolása között a 3. tétel: „Temetéseken az ének vezetése”³⁰ (tehát csak az ének vezetése, és nem több).

Úgy tűnik tehát, hogy a hagyományos halotti búcsúztatás, vagyis a kántor által a halott nevében költött, és a fokozottabb hatás kedvéért egyes szám első személyben előadott halottbúcsúztatás a bácskai reformátusoknál a XX. század elejére már mindenhol elmaradt, és a kántor szerepe a temetési szertartás során csupán „az ének vezetésére” szűkölt. Előfordulhatott – amint azt a fölletl sírversek is tanúsítják –,

hogy egyes helyeken az elmaradt búcsúztatók helyébe a behantolt sír fölött sírvers elmondására került sor. Megrendelésre, a kántor jószán-
tából készültek-e ezek a versek, egyelőre nem tudjuk. Mint ahogyan
azt sem, hogy Piroson kívül éltek-e ezzel a lehetőséggel a többi bácskai
református egyházközségben, illetve hogy Piroson is meddig volt
szokásban. Csete Károly pirosi kántortanító két évben: 1890-ben és
1891-ben mindenestre megpróbálkozott velük. Verseit össze is gyűj-
tötte, méghozzá a temetés napjának megfelelő időrendi sorrendben. A
versek a füzetben sorszámot kaptak, majd a sorszám alatt a halottra
vonatkozó személyi adatokat tüntette fel: nevét, korát, családi állapotát,
illetve – ha a közönségestől eltért – társadalmi helyzetét és a temetés
dátumát. Némelykor utalt az elhalálozás okára és körülményeire is. Sőt
följegyzett egyéb, nem kimondottan a halálessel kapcsolatos, illetve
az elhalálozás körülményeire vonatkozó hírt, híresztelést is. Ízelítőül
néhány följegyzés³¹:

1.

*Szántai Éva 6 éves kis apát
lan árva lányka felett
1890 5/I*

2.

*Vékony Józsefné 61 éves öreg gyermek
telen (de nem özvegy) asszony felett
(sorvadásban elhalt)
1890 11/I CsK*

5.

*Fogarasi Mihály 2 hetes kis fia felett (temető soron)
(:állítolag nem ő csinálta, hanem a bakák Újvidéken)
1890. jan. 23/án.*

8.

*Őri Sándorné Fehér Sára férjes
két gyermekes (:Balla Ferenc veje tar
totta:) 71 éves asszony felett
Születéstől férjhez menetelig árva
volt.*

1890 17/III CsK

31 Az idézett szövegek
az eredeti írásmódot
követik.

Az azonosítást biztosító személyes vonatkozású adatokból sok minden kiolvasható. Ami azonban talán a leginkább szembetűnő, az az, hogy a szóban forgó két évben Piroson a gyermekhalandóság túlságosan is nagymértékű volt. 1890-ben például a 31 elhalálozott közül 9 csecsemő (29.03%) még a kéthetes kort sem érte meg! Egy hónapot 1, fél évet pedig 2. Nem ünnepelhették meg első születésnapját további 3, a második születésnapját újabb 2 kisdednek. A harmadik és a hatodik életéve között hunyt el 3, hat és fél évesen további 2, összesen tehát 22 gyermek, vagyis az elhalálozottak 70,96%-a. 1891-ben a 28 elhunyt közül 1 már élete első órájában meghalt, 1 nem érte meg életének második napját sem és kettő is csak életének az első hetét. További 2 pici kéthetes, 1 háromhetes, 1 négyhetes és 1 ötletes korában hunyt el. Nem volt egyéves születésnapja kettőnek, másfél és három év között hunyt el 3, három és fél évesen pedig kettő. Összesen tehát 16 kisgyermek, vagyis az elhunytak 57,14%-a halt meg hatéves kora előtt.

Érdekes viszont, hogy 1890-ben hét és ötven év között nem halt meg senki. Az ötven fölött elhunytak életkor szerinti megoszlása: 51 és 60 között kettő, 61 és 70 között három, 71 és 80 között kettő, 80 fölött nem volt elhalálozás. Egy esetben nincs adat az életkorról.

1891-ben a 7 és 50 év közötti korosztályok csoportjában is volt elhalálozás, egy 14 éves és három huszonpár éves halott. 51 és 60 között kettő, 61 és 70 között egy, 71 és 80 között egy, 80 fölött kettő. Két elhunyt életkoráról (az egyik egy koldus, a másik egy félkegyelmű) nincs adat.

Az azonosításhoz szükséges adatok után következtek a meglehetősen pallérozott verseléssel, olykor-olykor a népdalok kezdésére emlékeztető

- ◆ természeti képek

*Ím midőn a szép tavaszban
Minden éled s fejeledz...*

*Elhervadt a kicsiny virág
Még ki sem nyílt pedig...*

- ◆ hasonlatok

*Miként a gondolat eltűn lepke szárnyon,
Úgy tűnt el e kisdéd ezen a világon...*

*Mint a hulló csillag, úgy futott le
E földi létből rövid élete...*

felhasználásával maguk a versek. Bennük szinte mindig inkább az értelemre, mint az érzelmre ható érveléssel próbál a halálról úgy megemlékezni, hogy általa a jelenlévők részéről megadassa az elhunytak kijáró utolsó tiszteletet, ugyanakkor pedig az elhunythoz tartozókat, illetve a végtisztességre összeseregletteket rávegye a megnyugvásra, a beletörődésre és az élet okosan való továbbvitelére. Némelykor ugyan korhol, fedd is, de máskor meg – mint „*Balog Zsófia félkegyelmű lány fölött*” mondott versében teszi – bocsánatot kér, „*ha ellene szánkkal sértőt tevénk*”.

Vizsgálhatnám a sírverseket egyéb szempontok alapján is, de ez most nincs szándékomban. Jelenleg csak híradással akartam lenni, és a föllelt anyagból néhány darabot ízelítésképpen bemutatni. Legyen az első a sorrend szerint is első alkotás, a „*Szántai Éva 6 éves kis apátlan árva lányka felett 1890. 5/I*” elmondott szerzemény:

*Hová lett a kedves élet?
Mely még csak 6 évet ért.
Talán immár semmivé lett,
Avagy jobb hazába tért?!
Óh árváknak Istene!
Nincs szavunk sem ellene.*

*Szép az élet, édes is, ha
Nincsen benne sok nyomor,
És üdítő álmainkra
Áldó napfény csókja forr.
Óh de bú, keserv ölén,
Hol van üdv a föld kövén?!*

*Kedves gyám'talan fél-árva
Elhunyt testvér s volt rokon,
Itt e néma sírba zárva
Nincs keserv, bú s fájdalom!
Szent ez a hely s szent az a csend,
Mely a síréjben honol,
S a kötött frigy s béke ott lenn
– Mint itt, – fel soh'sem bomol.*

*Kis leányka! porrészedet
Nyugtassa itt ez a hant
S míg azok békén nyugosznak:
S elporlanak ott alant:
Lelked fenn a mennyekben
Boldogan örvendezzen*

Ámen

Jól érezni, hogy a szerző szándéka nem az érzelmek felkorbácsolása, hanem a békéltetés, a keserűség oldása.

Hasonlóképpen a józanész retorikája vezette költői tollát a „*Vékony Józsefné 61 éves öreg gyermektelen (de nem özvegy) asszony felett 1890 11/I*” mondott versének megírásakor is:

*Elpihent ím ez a nőtársunk is,
Nyugszik szépen a sírnak kebelén.
Miként a természet télnek szakán,
Álomra dült ő is élte telén.*

*Itt e csöndes sírjei magányban
Nyugton telnek a napok és évek,
S kipihen a sok fáradalmat
Mit reá mért ez a földi élet.*

*Elcsitulnak itt a testi bajok,
Nincs lassúdan sorvasztó betegség,
Nem kél harcra a vágy és a való,
S elérhetlenért a szív itt nem ég.*

*Óh bizony itt teljes a nyugalom,
Testi részünk boldog csak itt lehet,
Mert a míg él vágy és remény űzi
S vágypaira rá sohasem mehet.*

*Boldog csak: – mondák rég a bölcsek –
Kik megfutván ezt a földi pályát,
Meghalnak; és, testök a sírba hull
Lelkük pedig a mennybe juthat át.*

*E keresztyén nő tehát már boldog
Mert nyugszik a békés sír ölében
– Hadd pihenjen – emlékére áldás,
Lelke jusson – kívánjuk – az égbe!*

Ámen

A versek előtti személyi vonatkozású adatok, valamint a temetés napjának feltüntetése érthetőbbé, világosabbá teszi számunkra a versben előforduló utalásokat, képeket. Idézzük csak a 8. verset megelőző feljegyzéseket: „*Őri Sándorné Fehér Sára férjes két gyermekes (Balla Ferenc veje tartotta:) 71 éves asszony... Születéstől férjhez menetelig árva volt.*) A temetés napja 1890. március 17. És most ezek ismeretében olvassuk a verset!

*A természetben elmúlt a tél
Kies tavaszra fordul az idő
E nő is élte teléből már,
Most hogy befogadta a temető:
Lelkével át oda költözik,
Hol nincsen tél örök tavasz virúl
Ahol a jók élnek örökre,
Élnek örömben, élnek boldogúl.*

*Örök törődés volt napja és
Gond, aggodalom élete
Óh! Mert keserű volt mindenkor
Az árvaságnak kenyere.
S ő az volt már az élet reggelén,
Fordult sorsa, delén munkálkodott,
S az Úr neki férjt s gyermeket adott,
S hogy jött az est, úgy halt meg mint szegény.*

*De nem! Hisz ő gazdag volt, az nagyon,
Mert: hol a kincs?! Mennyi az a vagyon?!
Amely fölér egy jó-leány szívvel,
Ki tisztelte s hála: amit mível.*

*Kire végső tehetetlen korban
Mint hű s biztos gyámolra gondolhat
Az agg anya és a fáradt apa,
Gazdag volt, ki ily gyermeket birhat.*

*Gazdag vagy hát te is még jó öreg
Szeresd, becsüld, hálás gyermekidet.
Kik tisztelnek, s gondjaid elveszik,
Hány öreg van, kik ezt fel nem lelik.*

*És most ti, kik megszorodtatok,
E boldogult nyugvó költőzésén:
Kívánjátok néki hogy csendesen
S békén pihenjen itt a sír ölén.*

Ámen

Ha nem tudnánk a temetés dátumát (március 17-e), valamint férjhezmenetele előtti családi állapotát, nem lenne ennyire természetes és nyilvánvaló az első, illetve a második versszak szimbóluma. A vers hangulata a szép lírai indítás után kissé megtörik, darabossá válik és a didaktikai céloknak megfelelően inkább moralizál, okít, győzőget. A szerző a konkrétumok példaértékeit hangsúlyozva próbál hatni, próbálja hallgatóit elgondolkodtatni.

A nevelői szándék, a megmásíthatatlanba való belenyugvás józan sugallása szinte mindegyik verséből sugárzik. Kioktatni azonban csak egyetlen egy esetben, a „Béres Sándor 11 hónapos kis lánya felett” április 20-án mondott sírversével akar. Ennek előzménye a következő: „16-án e hóban 4 nappal előbb temettük el egy 3½ éves kis fiát. Mindkettő himlőben halt meg, egy ágyba és egy szobában hálatta őket, mikor erre figyelmeztettem és tanácsoltam hogy vigyázzon, azzal a kiállhatatlan flegmával mondta, a mi szokása, hogy: ha az Isten akarja, stb.”

Bántani, sújtani azonban most sem akar. Mint fölvilágosult elme, hisz az ész, a tudomány erejében, és mint tanító, hiszi is, hogy ennek a hitének a propagálása kötelessége. Azzal is tisztában van, hogy a halál elkerülhetetlen, de a végzettség ellen tiltakozik, és hirdeti, hogy ellene az ész határain belül mindent el kell követni, mert csak ha mindent megtettünk, várhatjuk, remélhetjük az Űr, az égiek megértését, segítségét, vagyis a lelkiismeretünk megnyugvását.

*Ha megtevének, mit tenni kelletik,
Mit az ész, szív és a kötelesség
Parancsolnak; akkor nem félhetünk,
Hogy vádlólag borul reánk az ég*

– summázza gondolatait. De íme a vers teljes terjedelmében:

*Föl sem száradt még a könnyű,
Kis fiatokért a mely hullt,
A fájdalom meg se szűnt még,
S most: e kislányka is elhunyt.*

*Óh! az Isten ellen tenni nem lehet
Csak bölcs végzetén megnyugodni,
És a halál elől kitérni nem bár,
De lehet tőle védekezni.*

*Mit Isten embernek tudni engedett
S mit elkészített fűkben fáknak,
Felhasználnunk kötelesség azt nekünk,
S ha nem használtak nincs hiában.*

*A védekezést mert megtevének,
Csak akkor mondhatjuk nyugodtan el,
„Imé Uram gondot viseltem rá,
„Kiket nekem adtál. – Te vetted el!*

*„Hozzád mentek el, mert tőled jöttek,
„Áldjuk ezért is most szent nevedet,
„De óh kérünk is jó atyánk hogy már
„Vedd el rólunk sulytoló kezedet!”*

*Ha megtevének, mit tenni kelletik,
Mit az ész, szív és a kötelesség
Parancsolnak; akkor nem félhetünk,
Hogy vádlólag borul reánk az ég.*

*Ti kérjétek Istent imádsággal
Hogy fordítsa el rólatok a vést,*

*A búbanatban a természet és
Szívünk úgy is mindjárt imára kész.*

*Imádkozzatok és nyugalmatok,
Ha elköltözték: újra visszatér!
S e kis lányka aludjék itt csendben
Testével; míg lelke a mennyben él.*

Ámen

És itt van a négy nappal korábban íródott is, amelyet a 3 és ½ éves kislány felett mondott:

*Nincs hát a kedves fiú már többé
A jó kis testvér elköltözött
Lelke oda ment a jobb hazába,
És teste nyugszik itt a por között.*

*Nem adják őt már vissza tinéktek
Sem halál, sem a sír s temető,
De visszaadja szívnyugalmatok
Visszaadja az életet idő.*

*Elfeleditek a veszteséget,
De köztetek emléke megmarad,
S így „emlékben” veletek lesz mindég,
Míg teste itt a sírban elporlad.*

*Hogy ennek sorsa ily korán halál,
Az! égi végzet és ez a tudat
Bármint fájlaljuk a veszteséget
Bánatunkban mindenkor megnyugtató.*

*Ily megnyugvással óhajtsátok
Ti is szülők most e kis fiúnak:
Hogy míg lelkével az égben él fent,
Fedje testét nyugalma a sírnak.*

Ámen

Sokszor moralizál is. És ez szinte természetes is. De oly mértékben, ahogyan azt az 1891. január 26-án „Kek Pál 26 éves nős 1 gyerm. ifjú felett” mondott versében teszi, egyszer sem. Hogy milyen okok készítették erre, azt csak sejtetni engedi a 2. versszakban megfogalmazottakkal:

*Itt már nincsen, megszakad a viszály,
Itt nincs harag, itt elnémul a bűn...*

De olvassuk a verset teljes terjedelmében!

*Csend van itten, ez békesség hona,
Elfed mindent a sírnak nyugalma.
Nézzétek! itt a por porral vegyest
Szépen megfér, földdel a gyarló test.*

*Itt már nincsen, megszakad a viszály,
Mely átokként dül és sokak közt áll.
Itt nincs harag, itt elnémul a bűn,
Itt a békén kívül minden eltűn.*

*Óh ez a föld, melyet azért adott
Nekünk lakásul az égi atya,
Hogy mielőtt testünk lenne halott,
Legyen boldog az életünk rajta!
Óh ez a föld, melynek életünkben
Kellene hogy boldog hazánk lenne,
De sokaknak csak akkor lesz boldog
Szállása, ha, mint holt nyugszik benne!!
De! sokaknak csak pokol ez addig!
Míg ide nem jut e keskeny sírba!
De sokaknak csak fájdalmat ad ez!
Míg fejfára nem áll neve írva!*

*És mért van így?! mért?! tán ne is kérdejem?!
Nem kérdezem! mert nem felelnétek
De elmondom! Jól megfigyeljétek.*

*Azért van így! mert mit az Úr mondott,
És a mit a Krisztus tudtul adott
Nincs megtartva! nincs csak kevés helyen,*

Nincs bevésve mélyen a szíveken!
 Mit mond az Úr!? az Isten, a Krisztus?!
 Ember míg élsz! földi pályán úgy fuss:
 Hogy az Isten, szívedben ott éljen
 Istennel légy, hogy ő veled légyen
 S ha be akarsz menni az életre,

1. Megtartsad a parancsolatokat,
 Úgy a földi bajok s vészek között
 Lelked mindég diadalmat arat.
2. Bálványt – a pénzt – óh sohase imádd,
 Mert égben van legfőbb kincsed: atyád.
3. Féld az Istent, őtet buzgón imádd,
 Ki mindennap békét s kenyeret ád.
4. Szent nevét káromlással ne szóljad
 Magad ettől mindennap megójjad,
 Mert él az Úr s nem hágy büntetetlen
 Szád ha káromol és szíved hitetlen!
5. Nevét imádd s a hetedik napot
 Bűnös vagy ha szenteletlen hagyod.
6. Tiszteljed atyádat és anyádat
 Ez is Isten parancsolatja
 Ha ellene vétsz az Úr soha,
 Büntetetlenül azt nem hagyja.
7. Ne ölj!, ne lopj! s tisztátalan ne légy,
 Ember társadtol semmit el ne végy,
 Vagyont, jó hírt s drága becsületet.
8. Hamist ne szólj s tartsd tisztán szívedet.
9. Szeresd Istent! s felebarátodat
 Oly jó szívvel, miként te magadat
10. S ha vét ellened szóval és tettel:
 Ellenséged: azt jó szívvel türd el
 Mondván: atyám bocsásd meg nékie
 Mert nem tudja, hogy mit cselekedte.
 S akkor mondd imád Jézussal együtt
 „Bocsásd meg nekem az én vétkeimet,
 Mint én annak megbocsátám a ki
 Bűneivel megbántott engemet.

És él az Úr, hogy megbocsát neked,
 S legyőzve lesz, a ki volt ellened.

11. *S ha bánat sujt : – mondd –: mint jónak látod!
Légyen Uram a te akaratod!*

*Ha ezeket szívedbe vésed fel,
És az Isten parancsa vezérel,
Akkor e földön a míg csak te élsz,
Boldog leszesz, és semmitől nem félsz.
Soha semmi bú és vészek között.
S majdan, ha innen lelked költözött:
Megnyeri azt, a mit az Úr ígért
Ezeriziglen megáld mindezért.
S ha az Úr parancsa vezérelend:
Nem csak akkor, ha halálunk leend
Nyújt ez a föld nekünk boldog hazát:
És míg élünk nem csak fájdalomt ad:
De örömet és végezetén
Boldog alvást a sírnak kebelén.
Ha az Úr törvénye vezérelte
Ez ifju férjt is ki elpihene*

*Úgy boldog volt ő is a míg itt élt
És ha egykor szebb jövődöt remélt,
Úgy bizonynal megnyeré már lelke
Ott hová azt az Isten emelte.*

*Tehát akkor tökéletes boldog,
És élvezi az örökös békét,
Melyet míg élt hogy fölhalált-é itt
Tudhatják, kik látták élte végét.*

*De! hogy most már boldog béke honol,
Testi része fölött itt a sírba,
Azt elhíhetitek mindannyian,
Kik őt körül állottátok sírva.*

*Hogy nyugalma annál mélyebb legyen
Míg itt fog a halálban pihenni,
Mondjuk neki, kívánjuk egy szívvel:
Boldog álmát ne zavarja semmi.*

Ámen

Szociális érzékenységéről különösen a társadalom periferiájára szorultakról szóló megemlékezései vallanak. Jól érzékelteti ezt az „Öreg Bodoló J. koldús felett” mondott verse 1891. aug. 12-én:

*Ki nyugszik itt e sírba' lent?!
E jeltelen domb mit jelent?!
„A testbe öltözött nyomor:
„Ez a domb a mely elfedi.*

*Életében nem volt neki
Soha csak egy talpalatnyi
Rész sem ebből a világból,
Melynek nyomorán most már túl-
Szállott lelke más hazába
S a nyomor sírba van zárva.*

*Elhagyatva mindenektől
Koldúsbotra jutott végre
De nyomora, de insége
Felhatott a magas égre.
S az Úr tovább nem sulytolá
Lelkét az égbe szólítá.*

*Im a rommá lett test most már
Nyugodtan alussza álmát,
Elvegyül a porokkal itt
Pihenve fáradalmaikat.*

*Pihenj öreg! Aludjon már
Tested mely föltámadást vár.*

*Ha nem volt is semmid sem itt
S ha minden elhagyott is itt
Lelked ne hagyja el Isten
Élvezd a menny örömeit.*

Ámen

De még inkább a „Balog Zsófia félkegyelmű leány fölött” mondott verse 1891. október 4-én:

*Ez is elment anynyi sokak után,
Béfedezte a sírnak gyász pora
Romlandó részeit, melyekre óh!
Hányszor tekinténk itt szánakozva.*

*Szánalom volt csak itt az élete
S könyörület, a mi fentartotta:-
Bizony elmondhatjuk leplezetlen:
De jót tett véle a mennynek atyja!*

*Jót tett vele, midőn elszólitá,
Gyarló testi formájából innen,
- Jobb világba, hol nincs fogyatkozás
Jót tett vele, nagyon jót az Isten.*

*Hányszor mondá szomorodott szívvel,
Bárcsak én is meghalnék már! S íme
Meghallgatta óhaját az Isten
Teljesülve van mit kívánt szíve.*

*Eltemettük s elhangzott az ének,
Melyet oly sokszor hallgatott míg élt
Most már minden óhajta bétölt
Melyre vágyott, s mit elérni remélt!*

*Olyan volt ő szegény! Mint a virág,
Mely a többi között idétlenül
Nőtt és nyilott: csak szánalom tárgya,
Megrabolta a sors kegyetlenül!*

*Teste lelke megfogyatkozva volt
S hozzá árva. Óh de szegény volt ő!
Szent Istenünk! de jót tettél véle
Midőn megváltotta a temető.*

*Bár „boldogok a lelki szegények,
„Mert övék a mennyeknek országa,*

Jézus mondá s mi elhisszük atyánk
Mert ezek nem tesznek tudva rosszat:

Mégis áldunk! kegyelmes Istenünk!
Hogy mint e lány volt, olylyá nem levénk!
És bocsásd meg, a mi vétkeinket,
Ha ellene szánkkal sértőt tevénk.

Ha lelkét a keserűség járta
Szomorúan sírva panaszoló:
„Nincs ám nékem se apám! se anyám!
„Senkim sincsen, a ki pártom fogná.

Most már van neki fenn pártfogója,
Ki a veszélytől lelkét megójjá
S van neki jó biztos nyugvó helye,
Hol nem sérti tél fagya s nyár heve.

Óh,! a mi még itt hiányzott nála
Add meg atyánk lelkének egedben
S add! pihenve álmodozzék sírban
Teste, s semmi ne zavarja ebben.

A mi jót kívánt ő itt másoknak
Hogy: – „Isten áldja meg”! a kihez szólt,
Álld meg te viszont őtet oda fenn
S álld meg ki itt gondviselője volt.

S hogy nem köszön több hangos „Jó napot!
Ki-kicsalva véle szánk mosolyát
E helyett most mi kívánjuk neki,
Adjon Isten Zsófi „Jó éjszakát!

Ámen

Őszinte együttérzést, mély megrendülést árasztanak a sorok. Érezni, hogy írójuk nem érzéketlen kívülállóként vetette őket papírra, hanem olyan emberként, aki már életében is szánta, sajnálta az elhunytat.

Talán legszívbeemarkolóbb mégis az a költői ihletettségu verse, amelyet „Vincze Mária 14 éves hajadon felett” mondott 1891. november 19-én:

*Im kijöttünk és téged elkísértünk
A temetőbe... boldogult halott!
A hol egy hosszú véghetetlen álom
Karjára hajtád ifjú homlokod.*

*A hol a szívnek mélyében kialszik
Vágy, szerelem és minden akarat,
S az ifjú kornak legszebb ékessége:
Remény, öröm s vidámság elmarad.*

*Óh nem itt volna a te méltó helyed,
Hanem zöld halmon, virágok között,
Szép volna látni, hogy lomb és virágból
A füzért, bokrétát mint kötözöd!*

*Mert életed mosolygó szép virág volt,
Csak most hajtá ki gyenge levelét,
Derült egedről kedv, öröm s az élet
Szép ifjúsága ragyogott feléd.*

*S mindennek vége, ...alszol és nem látod
Az érted ömlő forró könnyeket,
Nem hallod sok szív hangos zokogását,
Mely fájdalomnak hangján emleget.*

*És meg nem érzed a hideg göröngyöt,
Mely koporsódnak fedelére hullt,
Midőn minden szív így sóhajt utánad:
Letört virágszál, álmodj boldogul!*

*Aludd itt hosszú álmodat békében
Míg egyszer felkölt majd a kikelet,
Ha a feltámadás hívó szózata
Szemeidről elűzi a telet.*

Ámen

Mit is mondhatnék zárszóként Csete Károly pirosi református kántortanító sírverseivel kapcsolatban? Talán csak azt, amit a versek olvastán mindenki érezhet, és amire a bevezetőben is utaltam: a szerzőnek versei megírásával nem a megrázás, a megfélemlítés, nem a halállal való fenyegetés, elrettentés volt a célja, hanem a tragikus eset lezárása, a gyászolóknak a gyászból, a fájdalomtól való kivezetése, illetve a hozzátartozóknak, a családtagoknak a mindennapi életbe való minél hamarabbi visszavezetése. Hogy eközben aztán versei az értelem mellett az érzelmekre is hatnak, hogy a versekből a kényszerítő körülmények ellenére is sugárzik valamiféle líraiság, az csak arról tanúskodik, hogy a szerző nem volt éppen minden költői tehetség nélkül való ember. Ám hogy van-e még további kallódó versfüzére, esetleg más műfajba is sorolható alkotása, egyelőre megfejtésre váró rejtély, további kutatási feladat.